

ALFONS *EL MAGNÀNIM*, REI DE NÀPOLS,  
I DANIEL FLORENTINO, LEONARDO DA BISUCCIO  
I DONATELLO

L'enunciat d'aquest article no ha de fer pensar que em prevalc del denominador comú de les contribucions aplegades en aquest *Homenatge*, per sortir-me del clos dels meus treballs i entrar en el camp dels altres. Em redueixo a publicar uns documents sobre història de l'art, triats entre els que m'han proporcionat les recerques d'arxiu que, fa anys, vinc fent per a l'estudi de la cultura en el regnat d'Alfons *el Magnànim*.

Voldria només que aquestes mostres que crec inèdites, afegides a les altres lletres del mateix rei ja publicades, acabessin de donar eficàcia al desig difús i que tants som a compartir, de dur a bon terme la publicació d'un *corpus* de documents sobre la vida cultural de la cort del *Magnànim*. Aquest treball, que depassa les forces i la competència d'un home sol, podria esdevenir l'aglutinant d'un nucli d'estudiosos de diferents aptituds, i ens faria honor a tots. Amador de los Ríos, en el volum sisè de la *Historia de la literatura española*, ja ens dóna una rica síntesi de la complexitat i transcendència cultural del regnat. Menéndez Pelayo l'aprofità i la féu lluminosa en el volum cinquè de l'*Antología de poetas líricos castellanos*. F. de Bofarull, en el seu article *Alfonso V de Aragón en Nápoles* («Homenaje a Menéndez Pelayo», vol. I), i Giménez Soler, en son *Itinerario del rey don Alfonso de Aragón* (Saragossa 1909), donaren un tast ben important del material inèdit sobre les activitats culturals del rei, servat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Aquells documents i les *Cedole di Tesoreria aragonese* de l'Arxiu de Nàpols, aprofitades per G. Mazzatinti en son llibre *La Biblioteca dei re d'Aragona in Napoli* (Napoli 1897), ens farien revivre l'actitud personal i el mecenatge del rei en l'ordre literari. Però no hauríem de confinar-nos en aquest aspecte, perquè la cultura d'un príncep del Renaixement no és valorada únicament pels manuscrits que feia copiar o que comprava.

Els documents dels arxius ens parlen d'ells, i de joies i d'obres d'art, i del luxe de la cort napolitana. Però també ens obren altres perspectives. Hi veiem la personalitat i la psicologia del rei en tots els seus caires, centrada en el seu ambient i en constant reacció al contacte dels seus estímuls. Els arxius ens donen els noms dels col·laboradors del rei, tant en l'ordre polític, com en el militar i en el burocràtic. Hi seguim, cronològicament marcada, l'aparició dels equips d'homes d'acció o de consell que s'anaren succeint en la confiança del monarca al llarg del seu perllongat regiment. Sobretot, hi podríem detectar el secret de la inquietud ambiciosa que movia la voluntat d'aquell príncep, de la glòria del qual no hem arribat a sentir-nos tan orgullosos com caldria.

Quan B. Croce parla del nostre rei en el seu llibre *La Spagna nella vita italiana durante la Rinascenza* (1917), ho fa esguardant-lo des de l'observatori de la Itàlia quatrecentista, en la qual forçosament un príncep estranger, que ja era molt més enllà de la meitat de la vida en arribar a Nàpols, havia de detonar amb maneres de *parvenu* i amb quelcom de *barbarico o di provinciale*. Però no és des del punt de vista italià que hem de judicar la significació que té per a nosaltres la figura del *Magnànim*. Allò que el fa interessant als nostres ulls no és la importància que el seu govern pogués tenir per a la cultura d'Itàlia, sinó els nous camins que obria a la nostra. Si ens pot afalagar que els Sagra i En Pere Joan treballessin en la construcció del Castell Nou de Nàpols,<sup>1</sup> molt més ha d'apassionar-nos de descobrir quina nova claror duien als ulls, en tornant d'Itàlia, aquells artistes, i com pensaven i escrivien els catalans, mallorquins i valencians que hi feren llarga estada i que treballaven en la cancelleria reial al costat de Lorenzo Valla o del Panormita.

Encara més. A l'entorn del regnat del *Magnànim* hi ha plantejat un interrogant de crítica històrica. Com hem de judicar i valorar la inserció del seu regnat en la història de les terres catalanes? Hem de considerar-lo com una actuació fulgurant, però al marge de les directrius de la política tradicional de la Corona d'Aragó, i nociva a la seva prosperitat i al seu avenir? I si la culpa no hagués estat tota del rei? Les institucions de la terra, no foren tal vegada massa cauteloses en temps que el desvetllament d'una nova consciència de les valors humanes obria als arriscats les portes de la fortuna?

1. Recordo especialment els estudis de R. FILANGIERI DI CANDIDA, i en especial *Castel nuovo, reggia angiovinica ed aragonese di Napoli* (Napoli 1934).

Giménez Soler, en la seva *Edad Media en la Corona de Aragón* (1930), judica durament el rei com a home i com a polític. Ferran Soldevila, en la seva *Història de Catalunya* ens donà un capítol dens i matisat, on analitza reposadament i punt per punt la política del *Magnànim* a la llum dels seus resultats pràctics per a la Corona d'Aragó. El balanç sembla dreçat amb tristesa. Com la del que fa l'inventari d'una fallida i va prenent nota del baix preu assolit en la liquidació, pels magnífics paraments que decoraven el palau en els dies esplèndids del passat. Són planes que no es llegeixen sense emoció. I tampoc sense que l'emoció esdevingui admirativa davant de l'impressionant resum que ens donen de la conscient i europea política oriental del rei d'Aragó. El llibre, encara no publicat, de C. Marinescu sobre ella, forní els materials. Quina puixança de concepció la del monarca, quina fermesa per destriar dins de la trama confosa de les ambicions de la Itàlia del seu temps, els fils de major tensió i els problemes veritablement universals i que esdevindrien històrics!

Fou doncs tan negatiu el balanç d'aquells quaranta-dos anys de regnat? Aquella absència del rei dels seus dominis peninsulars, que les corts lamentaven amb tanta retòrica, no va fer veritablement altra cosa que agreujar els nostres problemes? El pont llançat entre la Itàlia i les terres catalanes, serví només perquè el repassessin, humiliats i decebuts, els servidors del rei després de la seva mort?

La sentència no és encara definitiva i penso que la història de la nostra cultura en temps del *Magnànim* ens permetria de posar en la balança uns guanys en favor d'ell. En Francesc Martorell i Trabal hi havia treballat molts anys, quan preparava l'anotació del *Dietari del Capellà del rei Alfons*. Morí sense donar-nos l'obra que d'ell esperàvem. Només ens en féu conèixer una impressió brillant en la seva lectura inaugural de 1923 a l'Institut d'Estudis Catalans. Ella deixa endevinar el propòsit d'encarar-se de ple amb tots els aspectes de la figura del rei i no purament amb la fastuositat de la seva cort.<sup>2</sup> Un altre estimat company, mort també, En Ramon d'Alòs-Moner, havia començat a recollir documents per a la història literària en temps del *Magnànim* i publicà una important col·lecció de *Documenti per la storia della Bi-*

2. D'ella parlen: LINA MONTALTO, *La corte di Alfonso I di Aragona; vesti e gale* (Napoli 1922), utilitzant les *Cedole* de Nàpols, i C. MARINESCU, *Notes sur le faste à la cour d'Alphonse V d'Aragon, roi de Naples* (*Mélanges d'histoire générale*, 1923, págs. 133-146), amb materials de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

*biblioteca d'Alfonso el Magnànim* («Miscellanea Francesco Ehrle», vol. V) i una *Contribució a la biografia de Lorenzo Valla* («Miscel·lània Crexells», 1929).

Seria vana pretensió que un home sol volgués continuar l'obra que la mort no deixà acabar a aquells recordats amics. Quan vaig començar, cap a 1920, l'estudi dels registres del rei Alfons IV de Catalunya-Aragó al nostre arxiu, fou amb l'esperança de treballar-hi col·lectivament. En Pere Bohigas i En Marçal Olivari<sup>3</sup> començaren per estímulo meu unes recerques que, al cap d'un temps, hagueren de deixar, enduts per altres deures i per treballs més personals. Jo tampoc no vaig poder dedicar-m'hi més que esporàdicament, fins l'any 1939, que el meu lleure forçat em deixà temps per a tornar assíduament al nostre arxiu. Entre tant, la senyora Francesca Vendrell va cercar-hi, amb profit, documents sobre els poetes castellans de la cort d'Alfons,<sup>4</sup> sobre els quals també havia jo fet treballs que romangueren inèdits. Mossèn Higiní Anglès, per la seva banda, encaminà les seves recerques a la música en el regnat d'Alfons en el període anterior a la seva anada a Itàlia i ens mostrà un panorama insospitat per la seva riquesa i complexitats d'influències i relacions.<sup>5</sup>

La reina Maria, l'abandonada muller del rei, reclosa en els seus dominis peninsulars, tan fina culturalment, tan femenina i tan enèrgica alhora, va ésser objecte d'una bella monografia d'En Ferran Soldevila, sorgida a l'entorn d'un estudi de la biblioteca d'aquella princesa començat en els seus anys universitaris.<sup>6</sup> No es pot pensar major contrast que l'existent entre la vida de la reina Maria, angoixada i empetitida per l'absència i per les exigències del seu marit, i l'altivesa i la frivolitat, tant en el gest com en els propòsits, que donaven el to a la cort napolitana. Són com dos mons, units només tangencialment, encara que els protagonistes siguin a voltes els mateixos en els dos escenaris. Per això és tan atractiu l'estudi de les reaccions observables en els personatges, segons les influències de cada ambient. Ens presenten l'Edat Mitjana i el Renaixement posats frec a frec.

3. Fruit de les seves recerques fou, entre altres notes, el seu article *Documents per la biografia del Marquès de Santillana* («Estudis Universitaris Catalans», XI, 1926).

4. F. VENDRELL, *La corte literaria de Alfonso V de Aragón y tres poetas de la misma* (Madrid 1933).

5. H. ANGLÈS, *La música en la corte del rey Don Alfonso V de Aragón el Magnànim (1413-20)*, en «Spanische Forschungen der Görres-Gesellschaft», I Reihe, 8. Band.

6. Publicada en *Sobiranes de Catalunya* (Barcelona 1928).

Aquesta ullada a les principals recerques fetes a la nostra terra sobre la vida de la cultura en temps del *Magnànim*, desperta el desig d'aplegar-ne els resultats, de sistematitzar-los i a la vegada d'ampliar-ne l'abast amb un despullament exhaustiu de les fonts. Els documents que vaig a comentar ens donaran idea de les sorpreses que ens reserven.

Són pertanyents als anys més gloriosos de la vida del rei, després de la seva entrada triomfal a Nàpols, en el punt més alt de la fama. Tot li sembla possible. L'amistat del duc de Borgonya l'estimula a vèncer-lo en liberalitats i luxe. Sent la vanitat de tenir a son servei els il·lustres literats d'Itàlia. Igual voldria fer amb els artistes. Els tres noms a què es refereixen els següents documents ho demostren. Estic joiós de posar-los en circulació, perquè els historiadors de l'art puguin comentar-los degudament.

#### I. DANIEL FLORENTINO

El rei, des de Nàpols, escrivia el 2 de juny de 1446 al comte de Benavente, D. Alfonso de Pimentel, demanant-li que donés llicència a aquest artista, el qual treballava al seu servei i al del rei de Castella, perquè pogués romandre prop del monarca aragonès per tal de treballar en les obres del Castell Nou de Nàpols. Veus ací la lletra :

Oviendo nos ya antes de agora entendido por fama de muchos fidedignos la singularidad de ingenio e perfeccion de arte del amado e devoto nuestro mossen Daniel Florentino, portador de la presente, specialmente acerca geometria e otras sciencias demuestrativas, havemos tomado a singular complacencia la visitación que en estos dias nos ha fecho seyendo venido a nos personalmente, e la comprobación de su fama suso dicha, que por algunas evidencias e demuestraciones senyaladamente en su buen razonamiento por aquellos breves dias que en nuestra corte es demorado, havemos d'él comprehendido; el qual como deseásemos e aun desseemos con beneplácito del illustrissimo rey de Castiella, nuestro muy caro e muy amado primo, aqui retener con nos e adoperarlo en qualque singularidad de obra en este nuestro Castiello nuevo de Nápoles e otros castillos e obras que fazemos fazer en este nuestro Reynalme, teniendo por indubitado que su quedar con nos por algun tiempo por tal occassion seria al dicho illustrissimo rey muy accepto e grato, lo quisiemos imponer quisiesse por algunos breves dias quedar con nos e en nuestro servicio acerca las cosas suso-dichas; el qual muy apertamente nos respondió e declaró su devoción grand en querernos servir por todo su poder e sfuerzo, ovida del dicho illustrissimo rey e vuestra licencia para esso, por la qual impetrar era dispuesto a ir a essas partes, porque vos rogamos que la hora que la dicha

licencia vos será por él pedida gela queraes atorgar e mostrar seyer vos caras aquellas cosas que por nuestro servicio se adoperará acerca el susodicho segund que de vos confiamos e en cosas a vos plazientes nos fallaríades bien dispuestos. Dada en el dicho castiello nuevo de nuestra ciudad de Napols a 11 dias de junyo del anyo m.cccc.xxxxxvi. rex Alfonsus.

Al magnifico amado e devoto nuestro don Alfonso Pimentell conde de Benavente.

Dominus rex mandavit mihi Arnaldo Fenolleda.

Arx. Cor. Aragó, reg. 2654, f. 42v.

Al fol. 43 del mateix registre hi ha una lletra en llatí de contingut semblant, adreçada *magnifico viro Johannoto de Pictis militi, consiliario et compatri devoto nobis plurimum dilecto*, en la qual Daniel Florentino és qualificat de *maior fabricae magister* del rei Joan II de Castella.

Vasari reporta la vida d'un *Dello*, o sigui *Daniello, pittor fiorentino*, el qual anà a Espanya *al servicio del re*. Guanyà fortuna a la seva cort, retornà després a Florència, hi trobà enveges i desconeixences i preferí de tornar a Espanya on fou un altre cop ben rebut i visqué com a gran senyor fins a la seva mort. El senyor M. Gómez Moreno, quan estudià les pintures de la catedral vella de Salamanca, proposà la identificació del *Dello* del Vasari amb el pintor *Nicolao florentino* amb el qual el capítol de Salamanca havia contractat les pintures de l'absis de la catedral.<sup>7</sup> La hipòtesi de Gómez Moreno fou acceptada pels historiadors de l'art, espanyols i estrangers. Per altra banda la biografia del *Nicolao florentino* és bastant documentada, sobretot als seus darrers anys, que féu estada a València on morí, gràcies a les notícies exhumades pel canonge Sanchis Sivera en son llibre sobre *La catedral de Valencia* (1909), divulgades després pels historiadors de l'art hispànic.

El document que publico em sembla que obliga a reconsiderar la hipòtesi de la identificació del *Nicolao* de Salamanca amb el *Dello* del Vasari, tot i que l'un i l'altre estigueren a Espanya pels volts dels mateixos anys. Si més no, trobem el *Daniel florentino*, i no pas amb el nom de Nicolao, en un cercle ben diferent, com a mestre de les obres del rei de Castella, però treballant especialment per al Comte de Benavente. El rei Alfons sembla que li reconegui un prestigi especial pels seus co-

7. «Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones», II, 1905. L'article de GÓMEZ MORENO fou reproduït en 1928 en el volum quart de l'«Archivo Español de Arte y Arqueología», acompanyant la reproducció, feta per SÁNCHEZ CANTÓN, de la viva sèrie iconogràfica de la vida de Jesús del retaule de la catedral de Salamanca, el qual ha estat també atribuït a *Nicolas florentino*.

neixements en les arts de la perspectiva (*geometria e otras ciencias demuestrativas*). És precisament tenint en compte aquesta competència que el rei d'Aragó desitjava utilitzar-lo «en qualque singularitat de obra en este nuestro castiello nuevo de Nápoles e otros castillos e obras que fazemos fazer en este nuestro reyalme».

## 2. LEONARDO DA BISUCCIO O BESOZZO

Trobant-se el rei Alfons a la Torre d'Ottavio, el 10 de setembre de 1449, el nomena el primer i preferit de tots els seus pintors de cambra, segons la lletra transcrita a continuació, tan interessant pel contingut com pel seu formulari.

Alfonsus etc. honestum et laudabile in principibus est omni studio impensaue elaborare ut singulos quibus[que] artibus ministerii sue (sic per sui) eos viros preficiant quos optimos carum artifices esse cognoverunt. que cura diligentior esse debet in his conquirendis quorum magisteriis memoria rerum clarissimarum a se gestarum non sine ingenti laude posteritati commendatur. quod minus quamquam hystoricorum ac poetarum proprium sit, non tamen alienum est a pictoribus, nam quemadmodum in pluribus locis testatur antiquitas, poesis nichil aliud est quam pictura loquens; que cum nobis in mentem veniant cotidie ante oculos versentur celeberrime picture vestri nobilis et dilecti nostri Leonardi de Bissuccio de Mediolano pictoris, mira arte solertique industria elaborate, omittantque nichilominus summa vestra erga magestatem nostram officia ac merita singularisque fides ac devocio, statuimus propterea vos cunctis aliis pictoribus nostris merito anteponeere primumque inter eos locum vobis designare. quamobrem vos eundem Leonardum familiarem nostrum, ut pote egregium artificem, in pictorem nostrum ordinarium primum et maiorem camere domusque nostre tenore presentium scienter et consulto recipimus et assumimus, potiturum deinceps omne futuro tempore omnibus et singulis prerogativis, honoribus, graciis, exempcionibus, franchiciis, immunitatibus, privilegiis, juribus, libertatibus et oneribus ipso officio debitis et spectantibus queadmodum alii primi et maiores pictores nostri melius uti potuerunt et debuerunt. ita quidem quod vos idem Leonardus, quamdiu vixeritis, sitis ordinarius primus et maior, ut predicatur, pictor camere domusque nostre vestrique officii potissimum sit parietes ecclesiarum, domuum et habitationum nostrarum, necnon tabulas et alia ad usum nostrum necessaria et presertim vexilla, petitiones et generis eiusdem librorumque nostrorum minia effigere et ornare et denique omnia per nos vobis commissa ad vestrumque officium spectantia facere et ordinare bene fideliter et legaliter, sicut nobis jusjurando prestistis. quamobrem serenissimis quibuscumque nostris locumtenentibus generalibus huiusmodi voluntatis nostre propositum aperimus, universis et singulis officialibus nostris tam maioribus quam minoribus quocumque officio et dignitate fungentibus, aliis personis omnibus ad quas spectet et presentes

pervenerint seu fuerint quomodolibet presentate, subditis et fidelibus nostris ubique per universa regna et dicionem nostram constitutis et constituendis dicimus, precipimus et mandamus quod ab hoc tempore in futurum vos dictum Leonardum quamdiu vixeritis pro principale et maiore pictore nostro teneant et reputent tenerique et reputari faciant per quoscumque presens nostrum privilegium juxta eius seriem ad unguem observantes, nichilominus in contrarium faciant aut fieri permittant aliqua ratione vel causa, si nobis rem gratam efficere et voluntati nostre non reffregari studeant; in cuius rei fidem presens privilegium fieri jussimus nostro comuni sigillo impediti munitum. datum in Turri Octavii die decima septembris anno a nativitate Domini millesimo .cccc.xxxx. nono, regnique huius Sicilie citra farum anno quintodecimo, aliorum vero regnorum nostrorum anno tricesimo quarto. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit michi Arnaldo Fenolleda.

Arx. Cor. Aragó, reg. 2617, f. 123.

El pintor és prou conegut com un dels més distingits i més renovadors de l'escola lombarda, i els historiadors de la pintura italiana l'han valorat degudament. Ja era sabut que treballà a la cort del *Mag-nànim*, però el nostre document ens dóna una data anterior a la de 1454, reportada per Van Marle com la primera en les seves activitats al servei del rei. Llargs anys romangué fidel a la dinastia napolitana. Els termes del document transcrit, independentment de la retòrica amb què el secretari afaisonà els elogis, semblen voler subratllar amb un matís especial l'interès que tenia el rei Alfons per les obres de l'artista. Hi influí tal volta l'habilitat de Leonardo de Besuzzo com a miniaturista? És sorprenent la relació que estableix el dictador del document en el preàmbul entre historiadors, poetes i pintors i la manera com conclou que *poesis nichil aliud est quam pictura loquens*. La frase, si no és de l'*Epistola ad Pisones*, sembla una reminiscència de les *Tusculanes* (V, 39): «*traditum est etiam Homerum caecum esse, at ejus picturam, non poesim, videmus*».<sup>8</sup> I hom recorda les pintures amb les quals Leonardo ilustrà el manuscrit d'una crònica universal, de la qual tan belles mostres reproduïx Toesca en els seus estudis. El rei volia que el pintor treballés en la decoració de les esglésies, palaus i cambres seves, però també en la il·luminació dels seus llibres.

8. Dono moltes gràcies al senyor Joan Bastardas, de la nostra Facultat de Filosofia i Lletres, per haver-me suggerit aquesta possible font i per l'ajut que m'ha prestat en la correcció del text del document en algun passatge defectuós.



## 3. DONATELLO

El rei era als banys de Puzol, el 26 de maig de 1452, quan li degueren arribar notícies de la magnífica escultura que Donatello havia fet a Pàdua per perpetuar la memòria del *condottiero* Gattamelata. Feia quatre anys que, en 1448, el Pisanello havia executat aquell retrat d'Alfons *triumphator et pacificus*, tan impressionant en la medalla com en el dibuix que se'n serva al còdex Vallardi del Louvre. L'ambició del monarca, la *liberalitas* millor dit, usant una expressió del gran medallista, l'empenyia a veure's glorificat en una estàtua equestre. «Non enim ... vos latet quam nos in huiusmodi statuís et operibus, et eneis et marmoreis, delectemur», escrivia el rei al Dux venecià en la carta que transcriu a continuació :

Illustrissimo Francisco Foscari Venetiarum duci amico nostro carissimo.

Illustrissime Dux, amice noster carissime. cum audiverimus ingeni solertiam atque subtilitatem magistri Donatelli in statuís tam eneis quam marmoreis fabricandis, magna nobis voluntas recessit eundem penes nos et in nostris serviciis per aliquod tempus habere. non enim, ut arbitramur, vos latet quam nos in huiusmodi statuís et operibus et eneis et marmoreis delectemur, quamobrem vos precamur et rogamus vehementer ut contemplatione nostri eidem magistro Donatello quod ad servitia nostra se conferre possit, libenti animo licentiam concedere velit. et quia, ut accepimus, ab isto illustrissimo Domino nondum ei satisfactum est de eo quod sibi debetur de quadam statua enea Gattamelate quondam per eum facta, integre sibi satisfieri nostri potissimum intuitu curetis, ut comodius iter nos versus carpere possit, in quo agendo quamplurimum nobis complacerebitis. super hoc enim plenius vos nostri nomine alloquetur venerabilis et religiosus magnificusque et dilectus consiliarius et orator noster frater Ledovicus Dezpuig claverius Montesie cui ut in eo fidem tamquam nobis adhibere vobis placeat iterum vos rogamus. datum Puteolis die XXVI. maii anno a nativitate Domini .M.CCCC.LII. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Arnaldo Fonolleda.

Arx. Cor. Aragó, reg. 2659, f. 90.

En la mateixa data s'adreçava el rei a un ambaixador de Venècia, Zacarias Vallareso, demanant-li que escrivís al Dux en recomanació del desig que sentia de tenir Donatello al seu servei :

Spectabili viro Zacharie Vallareso oratori veneto devoto nostro dilecto.

Spectabilis vir devote noster dilecte. Informati de la subtilitate et solertia de ingenio de Donatello mastru de fare statue de bronço et de mar-

more lo quale de presente è in Venetia, scrivemo allo illustrissimo duce de Venetia che havendo noi voluntate grande de haver per alcuno tempo lo dicto mastro Donatello in nostro servitio, vogla ad quello per contemplatione nostra dare bona licentia de podere venire ad servirve e li placia pagare lo de la statua la quale have facta de Gattamelata ad instantia de quella Illma. S., dando sopra cio fede ad quello li dira de nostra parte fratre Puig clavero de Montesa nostro ambasciatore; per cio ancora voi ne volemo pregare che ad complacentiam nostra ne voglate scrivere de aquesto in Venetia e pregare lo dicto Ducha che vogla lo dictu mastro Donatello liberamente lassare andare e venire in servitio nostro. de che ce compiacerite summamente. datum Puteolis die .xxvi. mensis maii anno Domini .M.CCCC.LII. rex Alfonsus. post signatum: ve advisamo como ia havemo spacciato Jacobo de Montagana.

Arn. Fonolleda, prothonotarius.

Arx. Cor. Aragó, reg. 2659, f. 90v.

En cap de les dues lletres parla Alfons explícitament que volgués fer-se fer una estàtua per Donatello, sinó de l'admiració que sentia pel seu talent d'escultor i del seu desig de fer-lo venir per algun temps al seu servei. El propòsit però, no sols encaixa en l'ostentosa psicologia del monarca, sinó que la tradició recollida en el segle XVI per uns anònims biògrafs de Donatello, el dóna per realitzat. Hans Semper en el seu llibre *Donatello, seine Zeit und Schule*<sup>9</sup> copia un fragment de la col·lecció de curtes biografies d'artistes, fetes al segle XVI, però posteriors al Vasari, que es troben en el còdex XIII-89 de la Magliabecchiana, en el qual llegim: «fece una testa col collo di uno cavallo di molta grandezza, opera molto degna con il resto del cavallo, in sul quale è la immagine del re Alfonso di Aragona, Sicilia, Napoli et di altri reami». L'amic Josep Pijoan, amb el qual, durant la seva estada a Barcelona, vaig parlar d'aquest tema, m'indicà que el còdex Gadiano (*Raccolta Magliabecchiana*, XVII, 17) i el Stroziano (CLXXII, 636), els quals, igual que l'anterior, deriven d'una mateixa font, expliquen que Donatello havia estat demanat per Alfons d'Aragó per fer el seu sepulcre amb un retrat a cavall. Un temps hom va creure que la testa de cavall de bronze, avui al Museu de Nàpols procedent de la col·lecció Mataloni, era un vestigi d'aquell monument, però els moderns historiadors de l'art creuen que és un bronze antic. És ben probable que Donatello no anés a Nàpols i que el somni del rei no passés d'ésser un somni gloriós.

9. Vol. IX dels «Quellenschriften für Kunstgeschichte und Kunsttechnik des Mittelalters und der Renaissance» (Wien 1875), 306.

El Dr. Semper en els seus *Regesten zur Geschichte Donatellos* (*loc. cit.*, 286), atribueix a l'any 1442 la suposada estàtua del rei Alfons, i creu (pàg. 309) que fou a conseqüència de l'obra executada per al *Magnànim* que fou cridat l'escultor a Pàdua per fer l'estàtua de Gattamelata.

Les coses, però, no anaren així i l'interès del document de l'Arxíu de la Corona d'Aragó està en què en precisa la cronologia. Fou l'estàtua del capità de la república veneciana la que féu venir al rei Alfons el desig que Donatello treballés a Nàpols. Possiblement hi hagué entre el rei i l'artista un canvi de comunicacions, menades a terme directament o indirectament, i l'escultor s'excusà en què no podia absentar-se de Pàdua sense resoldre el pagament final de la seva obra. Per això el rei demanava al Dux que n'apressés la liquidació, tot i que segons els historiadors de Donatello, no fou la república de Venècia, sinó la família del capità monumentalitzat, la que féu l'encàrrec i en pagà les despeses.

JORDI RUBIÓ

Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.  
Societat Catalana d'Estudis Històrics.

P. S. — En corregir les darreres proves de l'article, rebo el prospecte d'una important obra italiana sobre la biblioteca del rei Alfons. No puc fer més que donar-ne el títol: T. DE MARINIS, *La Biblioteca Napoletana dei Re d'Aragona* (Milano, Hoepli, 1947; 4 vols. Edició limitada a 200 exemplars).